

TİMURLU MİRZALAR MESELESİ

Mehibe ŞAHBAZ¹

ÖZ

Timur'un kendisinden sonra haleflerine bıraktığı devlet, gerek idari gerekse askeri bakımdan Türk-Moğol unsurlarının yanı sıra İran unsurlarının çok daha ağır bastığı İslam kültüründen oluşmaktaydı. Bu unsurların birbirleriyle münasebetleri ise o dönem başta olan hükümdarın tutumuna göre farklılık göstermektedir. Timurlu Devletindeki devlet anlayışına göre taht hükümdar ailesinin ortak malı sayılırdı. Bundan dolayıdır ki hükümdar ailesine mensup herkesin tahta çıkma hakkı vardı. Devlet teşkilatında belli bir kuralın olmayışı Timur'un veliahtları arasında taht kavgalarının yaşanmasına neden olmuştur. Timurlu devlet geleneğine göre şehzadeler (mirzalar) geleceğin hükümdarları olmak için eyalet merkezlerine gönderilirdi. Gittikleri yerlerde mirzalar bölgenin hâkimi olarak devletin her alandaki işleyişi ile ilgili seçkin ve tecrübeli atabegler eşliğinde eğitim alarak tecrübe kazanırlardı. Timur kendisinden sonra başa geçecek olan haleflerine büyük önem vermekteydi. Ölümünden sonra olası bir taht kavgalarını önlemek için daha sağlıklıdayken kendisinden sonra Pir Muhammed'in Timurlu devletinin başına geçmesini istemiş ise de diğer mirzalar ve birçok devlet erkânı bu vasiyeti yerine getirmemiştir. Timur'un ölümünden sonra kendisine veliaht gösterdiği Pir Muhammed b. Cihangir'in dışında kendisinde kuvvet gösteren mirzalar hâkimiyet sahalarında adlarına hutbe okutarak ve sikke kestirerek hükümdar olmak için mücadeleler başlatmışlardır. Timur'dan sonra oğulları, torunları ve emirleri arasında yıllarca sürecek mücadeleler sonucunda Orta Asya ile Ön Asya'nın hatırı sayılır kuvvetleri arasında olan Timurlu devleti çökmeye yüz tutmuştur. Timur'un halefleri her ne kadar birbirleri arasında bazen ittifaklar, hudutlar ve diğer meselelerde hakkında anlaşmalar yapmış olsalar da uzun süreli bu anlaşmalara sadık kalınmamış, anlaşmalar ihlal edilmiştir. Bu anlaşmaların ihlalleri de her seferinde yeni anlaşmazlıklara sebep olmuş ve Timurlu Devletinde Mirzalar meselesinin yaşanmasına neden olmuştur.

Anahtar kelimeler: Hâkimiyet, Taht Kavgaları, Mirzalar, İktidar

THE ISSUE OF TİMURLU MİRZAS

ABSTRACT

After Timur's state itself had left their successors, both sides of the Turkish-Mongolian administrative and military elements of care as well as Islamic culture consisted of much heavier elements of the Iranian press. Their relationship with each of these elements varies according to the attitude of the rulers of the first period. According to the understanding of the state of the Timurid State it was considered common property of the family throne ruler.

¹ Öğr. Gör.Dr. Çukurova Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi Bölümü, e-posta: mevhibesavas@gmail.com

Derleme, Gönderim Tarihi:24.02.2018 Kabul Tarihi:13.09.2018

This is why the rulers of family members everyone had the right to the throne. The absence of a specific rule in the State organization has led to the emergence of Tamerlane's heir to the throne fight between. According to the Timurid state tradition princes (Mirza's) were sent to the central state to become ruler of the future. Wherever they went as the judge of the state of Mirza Atabeg elite and experienced in all areas related to the functioning of the education they gained experience in taking accompaniment. Timur was of great importance to give to his successor who will take the lead after himself. After more health in order to prevent possible for the throne after the death of Pir Muhammad himself if he wanted to head of the Timurid state mirza and many other state officials have been fulfilling this testament. After Timur's death showed him heir Pir Muhammad b. outside the mirza bellicose forces are showing itself to sermons by reading their names and their territorial dominance began to fight coin were to be cut by the rulers. After Tamerlane sons, grandsons and orders the sake of Front Asia and Central Asia as a result of years long struggle between states that there has been a collapse of the Timurid counted among the forces. Timur's successors, although sometimes alliances between each other, they have made agreements on borders and other issues in the long term agreements not say faithful to this agreement has been violated. Violations of these agreements also led to new disputes at a time and Timurid Led to the emergence of the State of Mirza matters.

Keywords: Domination, A Fight for The Throne, Mirza, Power

Giriş

Türklerin Aksak, İranlıların Timurleng, Avrupalılarında Tamerlane diye adlandırdıkları Timur, Timurlu Devletini 771/1370'de kurdu. Timur Maverünnehir'in karışık durumundan faydalanarak başlatmış olduğu mücadelelerden başarıyla çıkmıştır. Timur ilk olarak Belh şehrinde tahta çıkarak birçok emir ve beyleri kendisine bağladı (Togan,1972:75).Daha sonra Belh'ten ayrılarak Semerkant'ı Timurlu Devletinin başkenti yaptı. Timur otuz yıllık fütuhâtı boyunca (1370-1405) doğuda Altay dağlarına, batıda Karadeniz ve Akdeniz'e, güneyde Hindistan'a kadar uzanan bir imparatorluk kurmuştur (Baymirza Hayit,1995:2). Timur haleflerine büyük önem vermiş ve bizzat kendisi tarafından çeşitli eyaletlere ve memleketlere bu haleflerini bey ve vali olarak gittikleri yerlerde yarı hükümdar gibi hüküm sürmüşlerdir. Timur sağlığında Timur'un oğullarından Cihangir 1376 yılında, Ömer Şeyh ise 1394 yılında vefat etmişti (Şami,1987:88). Üçüncü oğlu mirza Miranşah'ı da 1399 yılında Azerbaycan valiliğine tayin etmişti. Ancak mirza Miranşah burada valiliği sırasında atından düşmüş ve bu kaza sonucunda da akli dengesini yitirmişti (Yezdi, 2013:286). Miranşah'ın rahatsızlığından dolayı Timur, Anadolu ve Suriye sınırlarına kadar olan Azerbaycan bölgelerine Ömer Mirza b. Miranşah'ı vali olarak tayin etmiştir (Şami,1987:98). Ayrıca Fars bölgesi, Irak, Arap ve Irak-ı Acem bölgesindeki Timurlu mirzaları da ona tabi olacaktı. Bu şekilde Timur oğlu Miranşah'ı, Miranşah'ın oğlu Ömer Mirza'nın buyruk ve vasiliği altına almış oluyordu (Şami,1987:102). Timur en küçük oğlu Şahrüh'u 1396'da Horasan'a genel vali olarak tayin etmişti (İbn Arapşah,1407:46).Timur'un vefat ettiği yılda 1405'de Şahrüh Horasanda, torunu Pir Muhammed b. Cihangir Afganistan'ı, Ömer b. Miranşah ve Ebubekir b.Miranşah Azerbaycan ve Bağdat'ı, Pir Muhammed b. Ömer Şeyh, Rüstem b. Ömer Şeyh ve İskender

b. Ömer Şeyh İran ve Irak'ı idare etmekteydiler. Halil Sultan b.Miransah, yapılacak olan Çin seferi için Taşkent'de hazırlıklar yapmaktaydı. Ancak bazı kaynaklarda da Pir Muhammed b. Ömer Şeyh Şiraz'da Rüstem b. Ömer Şeyh İsfahanda İskender b. Ömer Şeyh'in Hemadan'da olduğunu yazmaktadırlar (Aka,1991:66).Timur 14 Şubat 1405 yılında vefat etmiş ve kendisinden sonrada varis olarak Pir Muhammed b. Cihangir'in geçmesini istemiştir. Ancak Timur'un halefleri yani oğulları ve gerçekte Timur'a derinden bağlı kalmış ve saygıda kusur etmemişlerse de Timur'un bizzat kendisi tarafından tahtına varis olarak gösterdiği Pir Muhammed b.Cihangir'in tahta geçmesine razı olmamışlardır (Aka,1991:34). Kendisinde kuvvet gören herkes kendi hâkimiyetleri sahasında adlarına hutbe okutup, sikke kestirerek yarı müstakil bir hükümdar olma iddiasıyla harekete geçmişlerdir. Bundan böyle Timurlu devletinde mirzalar arasında taht mücadeleleri başlamıştır (Thackston, 1999:518).

Timurlu Devletinde Hâkimiyet Anlayışı

Öncelikli olarak bir devletin yapısı ve hâkimiyet anlayışı kendisini kuran milletin kültürüyle doğrudan alakalıdır. Ancak Aynı millet tarafından farklı zamanlarda ve mekânlarda kurulan devletler benzer özellikler taşımaktadırlar. Timurlu Devleti de hâkim olduğu coğrafya itibarıyla Türk devlet ve hâkimiyet anlayışından etkilenmiştir (Kafalı,336). Bu sebepten dolayı Timurlu devletindeki hâkimiyet anlayışı ile Türklerdeki hakimiyet anlayışı hemen hemen aynıdır (Yüksel,2009:39).Türk devletlerinde hükümdarların Tanrı tarafından kut özelliğini taşıdığına inanılmaktaydı. Kut Türklerce kutsal kabul edilen Gökteki tanrı tarafından verilmekteydi. Kut anlayışına göre Tanrı Türk hakanlarını korumakla kalmayıp, bu hakanlara ilahi destek verip zaferler kazandırmaktaydı (Barthold,1990:195). Yine Türk devletlerindeki inanca göre kağan unvanını sadece Tanrı tarafından seçilmiş bir soydan gelen kimseler taşıyabilirdi (Manz, 2000:259). Tanrı tarafından seçilmiş bir soydan gelen ve kut ile tahta oturtulan Türk hükümdarı, Tanrının yeryüzündeki temsilcisi sayılırdı. Tüm yeryüzünü yönetme hakkına sahipti. “Güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar tüm memleketlere hâkim olmak” şeklinde Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi'ni gerçekleştirmek için tüm hayatlarını seferler düzenleyerek geçirirlerdi (Ögel,1982:14). Barlas kabilesine mensup olan, Türk- İslam kültür ve geleneklerinin hâkim olduğu Maverâünnehir'de yetişen Timur gerek iktidarlığının meşruiyetini sağlamak gerekse içerisinde yetiştiği kültürle ters düşmemek için Türk ve Moğol hükümdarları gibi geleneksel Türk hâkimiyet anlayışına sahipti (Kafesoğlu,1996:152). Timurlulardaki devlet anlayışına göre hükümdara “Tahta oturtulmak üzere Allah tarafından seçilmiş bir kimse olarak” bakılmaktaydı. Devlet anlayışlarına göre Allah, Timur'u devlet ve saadet için yaratmıştır (Şami,1987:24). Kut'un Tanrı tarafından seçilmiş soydan gelen bir kimseye verildiği inancı, diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Timurlu devletinde de karşımıza çıkmaktadır. Timur Çağatay topraklarına iktidara talip olmuş birisi olarak seçilmiş bir soydan gelmesi gerekiyordu. Çağatay topraklarında da seçilmiş soy olarak da Cengiz Han ve onun soyundan gelenler kabul görmekteydi (Togan,1932:196). Timur'un Han olabilmesi için Cengiz Han soyundan gelmesi şarttı (Aka, 2012:177). Bu sebepten dolayıdır ki Timur Çağatay emirlerinin yapmış olduğu tahta oturamamıştır (Yüksel, 2009:44). Timur Cengiz soyundan gelen Kazan Han'ın kızı Saray Mülk Hanımla evlenip Han damadı anlamına gelen Küregen (Gürgen) lakabını alarak

iktidarlığını da meşrulaştırmıştır (Clavijo,1881:23). Daha sonra da çocuklarını da Cengiz Han soyundan gelen kızlarla evlendirerek çocuklarının da aynı unvanı almalarını sağlamıştır (Yüksel,2001:8). Timur bu unvanı resmi yazışmalarda ve paralarda kullanarak daha da pekiştirmiştir (Yüksel,2009:44). Timur'un hakimiyetinin meşrutiyeti, Cengiz Han ile olan ırki bağının yanı sıra kendini ataları vasıtasıyla aralarında özel bir bağ olan Çağatay hanedanının koruyucusu konumunda görmesiydi (Şami,1987:56). Timur'un sahip olduğu hâkimiyet anlayışı ve ilahi meşruiyet fikrini kendisinde sonra gelen çocukları ve torunları aynen devam ettirmiştir (Manz, 2000:258).

Timur'un Ölümünden Sonra Yaşanan Taht Kavgaları ve Mirzaların Tahta Çıkışları

Timurlu Devletinde veraset sistemi gereği taht hükümdar ailesinin ortak malı kabul edilmekte ve bu sisteme göre hükümdar ailesine mensup herkes tahta hak iddia etmekteydi. Bu durum Timur'u düşündürmüş olup kendince iki defa öldüğüne dair asılsız haberler çıkartmıştır. Nitekim Timur bu endişelerinde haklı çıkmıştır (Yezdi,2013:301). Timur'un Otrar'da çok kısa süren bir hastalık sonucu ölmesi (Şimşirli,2017:213) ordugâhta büyük bir üzüntüye ve karışıklığa yol açmıştı. Ortam hazırlandıktan sonra, Emir Şeyh Nureddin Şah Melik ve ileri gelen bazı beyler Timur'un vasiyetini yerine getirmek için birlikte hareket edeceklerine dair yemin ederek, sağ ve sol kolda bulunan Mirzalar ile beylere ölüm haberini bildirmek üzere adamlar göndermişlerdi. Ayrıca Gaznin taraflarında bulunan Mirza Pir Muhammed'e bir haberci gönderilerek, dedesinin ölümü ve kendisinin veliyaht tayin edildiğini acele olarak Semerkant'a gitmesi gerektiği bildirilmiştir. Herat'daki Şahruh'a Tebriz'deki Mirza Ömer'e Bağdatdaki Ebubekir ve Miranşah'ada mektuplar ile ölüm haberi duyurulmuş, gaflette bulunmadan kendi bölgelerinin muhafazasına çalışmaları bildirilmişti (Aka,1991:49). Ölüm olayı üzerinden birkaç gün geçip ortalık yatışınca, Otrar'da bulunan beyler, hanımlar ile yeniden görüşerek daha birkaç gün önce Timur'un vasiyetini muhakkak yerine getireceklerine dair söz verip, yemin ettikleri halde son anda fikirlerini değiştirmişlerdir. Şimdi ise Timur'un veliyaht tayin etmiş olduğu Pir Muhammed'i kendilerinin de veliyaht olarak kabul ettiklerini ancak Pir Muhammed'in Kandahar'da, çok uzakta olduğunu, kendilerinin ise Moğollar üzerine gittiklerini eğer Pir Muhammed'in gelmesi beklenecek olursa çok geç olacağını bahane ederek Şahruh'un başa geçmesini istemişlerdir (Barthold,1997:38). Onlara göre Şahruh'un Semerkant'a gelmesi ile ülke huzura kavuşmuş olacaktı. Timur öldükten sonra onun vasiyeti yerine getirilmemiştir. Timur'un vasiyetinin yerine getirilmemesinde iki olayın etkisi vardır. Daha önce de belirttiğimiz gibi ülkenin savaş halinde olması ve Pir Muhammed'in çok uzakta olduğu şayet beklenecek olursa ülkenin menfaatine zarar vereceği düşünülmüştür (Yüksel,2009:28). İkinci olay ise Timur'un kızıdan olan torunu Sultan Hüseyin ile Taşkent'te bulunan beylerin Timur'un ölümü üzerine Semerkant'ı ele geçirmek için bin kişilik bir kuvvetle harekete geçmeleridir (Yezdi,2013: 452). Sultan Hüseyin'in ayaklanması üzerine Hudaydad Hüseyini ve Arlat Yadigarşah Taşkent'de bulunan sağ kol beyleri, beyler, Otrar'dan bu haber gelmeden önce Halil Sultanı hükümdar kabul ederek ona biat etmişlerdir (Yezdi,2013: 452). Bu biat haberini duyan Şeyh Nurettin ve Şah Malik merkez ordu beyleri ve hatunlar ile görüşmeden Halil Sultanın hükümdarlığını tanıyan bu beyleri kınamışlardır. Merkez ordu beyleri Taşkent'teki beylere tekrardan haber göndererek Halil Sultan'a ettikleri biat'tan geri

dönmelerini istemişlerdir (Aka, 1994:65). Daha sonra merkez ordu beyleri Mirza Uluğ Beğ ve İbrahim Sultanı alarak Sir Derya boylarından Semerkant'a herhangi bir fitneye meydan vermemek için geri dönmeye karar verdiler. Şah Melik Semerkant'ta düzeni sağlamak için önden gitmişti. Ancak Semerkant'a vardığında hiç beklemediği bir olayla karşılaştı. Halil Sultan Semerkant'a kalan Emir Argun Şah'a vaatlerde bulunarak Semerkant kalesini kendisi için muhafaza edip hiç kimseye kaleyi vermemesini sağlamıştı (Yezdi, 2013:489). Emir Şah Melik Semerkant'a vardığında kalenin kapılarının tutulup muhafaza altında olduğunu görerek geri döndü, Şeyh Nurettin şehre dahi alınmayarak geri dönmek zorunda kaldı (Aka,1988:214).Taşkent'te bulunan Halil Sultan Timur'un vasiyetine sadık kalacağına dair bir ahitname yazmasına rağmen emrindeki bazı beylerle Semerkant'a yürüdü. Bunu haber alan merkez ordu beyleri Buhara ya gitmek için yola koyuldular. Yolda Semerkant muhafızı Argun şaha bir mektup yollayarak “ *Kapıları açmamalarının sebebinin düşmanlıktan olmayıp, Timur'un vasiyetinin yerine gelmesi için olduğunu, eğer Halil Sultan gelirse ona da kapıları kapayıp, Pir Muhammed gelinceye kadar bu şekilde hareket edeceklerini*” yazıyordu. Ancak merkez ordu beyleri mektubu gönderdikten iki üç gün sonra Semerkant'ı Halil Sultan'ın teslim aldığını öğrendiler (Babür,1970:46). Halil Sultan Taşkent'ten, Semerkant'ta gelerek Emir Argunşah ve Hoca Yusuf tarafından karşılanarak şehrin, kalenin ve hazinenin anahtarlarını teslim aldı. Timur' un vasiyetini yerine getirmiş olmak için Muhammed Sultan'ın daha dokuz yaşında oğlu Mirza Muhammed Cihangir'i han ilan etti (Barthold,1997:65). Tüm yazışma ve fermanlarda her ne kadar da Muhammed Cihangir'in adı konulmaktaysa da asıl kudret ve idare Halil Sultan'ın elindeydi (Levy,1993:145).

Halil Sultan ile Pir Muhammed Arasında Yapılan Taht Mücadeleleri

Halil Sultan devletin kudretini ve idaresini ele geçirince Semerkant'taki karışık durumu kendi lehine düzeltebilmek ve buradaki beyleri kendisine daha da bağlamak için ileri gelen beylere oldukça cömert davranarak bol bol bahşiş ve armağanlar dağıtmaktan çekinmemiştir (Aka,1991:38). Sultan Hüseyin ortada hiçbir sebep yok iken Andhoy civarlarında Şahrüh'un tarafından ayrılarak Halil Sultanın yanına geçti. Bu duruma Halil Sultan çok memnun oldu. Daha evvel Timur'a ait olan hazineyi Pir Sultana göndereceğine dair söz veren Halil Sultan hazineyi vermekten vazgeçti. Bununla da yetinmeyip hazineyi kendi hazinesine kattı (Tacü's Selmani, 1999:157). Dedesinin ölüm haberini alan ve veliaht olarak tayin edilen Pir Muhammed hüküm sürdüğü topraklardan Semerkant'a doğru yola çıkmış ancak Halil Sultan bunu haber alınca ileri gelen beylerini Sultan Hüseyin'in idaresinde otuz bin kişilik kuvvetle Pir Muhammedin üzerine göndermiştir. Ancak ordu Belh yakınlarına geldiğinde beylerden Pir Ali Taz Sultan Hüseyin'i saltanat vaatleriyle kandırılmış ayrıca da orduyla da ilgili işlerin görüşüleceği söylenilip davet edilen beylerin bir kısmı öldürülmüş bir kısmı da bağlılık yemini ederek serbest bırakılmıştır (Tacü's Selmani, 1999:51).

Daha sonra Sultan Hüseyin tahtı ele geçirmek için Semerkant'a yola çıkarak Baş şehirde karşısında Halil Sultan'ı bulmuştur. Henüz savaş başlamamıştı ki Sultan Hüseyin'e daha önce biat eden beyler Halil Sultan'ın tarafına geçti. Bu olay karşısında ne yapacağını bilemeyen Sultan Hüseyin Belh taraflarına kaçmıştır(Tacü's Selmani, 1999:52). Halil Sultan onu takip etmemiş ise de Sultan Hüseyin'in Süleyman'a sığınması Pir Muhammed'i

kızdırmıştır. Ayrıca Sultan Hüseyin'in Hanike hanımı zorla nikâhına alması ve Pir Muhammed'in Sultan Hüseyin'i Süleyman Şah'tan istemesi ve Süleyman Şahın bu isteğe itibar etmemesi üzerine Pir Muhammed onların üzerlerine yürümüştür (Aka,1988:229). Bu mücadeleyi kaybeden Süleyman Şah ve Sultan Hüseyin Herat'a giderek Şahruh'a sığındılar. Pir Muhammed Sultan Hüseyin'in yaptıklarını Şahruh'a anlatarak öldürülmesini istemiş ve bu isteğini de Şahruh yerine getirmiştir. Sultan Hüseyin'in öldürüldüğünü öğrenen Süleyman Şah isyan ederek Halil Sultana sığınmıştır (İbn Arapşah,1407:63).Sultan Hüseyin'in öldürülmesi ile Pir Muhammed rakiplerinden birinden kurtulmuştu. Pir Muhammed bir taraftan Halil Sultana elçiler göndererek "*Merhum Sahipkiranın taht ve saltanatın Halil'e ait olacağına dair hiçbir zaman vasiyet buyurmadığını*" söylemesi üzerine Halil Sultan şu cevabı vermiştir "*Her ne kadar emir beni vasiyet etmemişse de, Emir'e taht ve memleketi veren kim ise, bana da verdi*"(Aka,1988:229). Halil Sultanın bu cevabı üzerine Pir Muhammed daha da öfkelenerek bir an evvel Semerkant'ın alınmasını istiyordu. 1406 yılında Pir Muhammed'in ile Sultan Halil'in kuvvetleri Karşı suyu kıyısında karşılaştılar. Burada yapılan savaşı Halil Sultan kazanınca Pir Muhammed Belh'e, Uluğ Beğ ve Şah Melik de Horasan'a kaçtılar (Tacü's Selmani, 1999:92).Hemen arkasından Şah Melik ve Uluğ Beğ Şahruh'a durumu anlatmışlar ve Halil Sultan da Şahruh'a adamlarından birini göndererek özür dilemiş daha evvel aralarında yapılan anlaşmaya sadık kaldığını bildirmiştir. Bu arada Halil Sultan Pir Muhammed'in beylerbeyi Pir Ali Taz'a Pir Muhammedi ortadan kaldırırsa bunun karşılığında Pir Muhammed'in hâkim olduğu toprakları vereceğini söylemiş ve bunun üzerine de Pir Ali Taz, Pir Muhammedi öldürtmüştür. Durumu haber alan Şahruh vakit kaybetmeden Pir Ali Taz üzerine kuvvetler gönderdiyse de Pir Ali Taz kaçmayı başarmıştır. Halil Sultan ile Şahruh arasında savaş hazırlıkları sürerken taraflar kendi aralarında tekrar anlaşmaya vardılar. Şahruh, Belh ve civarını Pir Muhammed'in oğluna verdi (İbn Arapşah,1407:56). Halil Sultanın giriştiği her mücadeleyi kaybetmesi halkta ve orduda huzursuzluğa sebep olmuştu. Ayrıca oldukça genç ve tecrübesiz hükümdarın savurganlığı sonucu hazinenin boşalması da ülkeyi zor duruma sokmuştu. Halil Sultanın Şad Mülk adlı çok sevdiği eşi de devlet işlerine fazlasıyla müdahalede bulunması rahatsızlık yaratmıştı. Ayrıca Hanedan üyeleri kadınların düşük rütbeli kişilerle zorla evlendirilmesi hoşnutsuzluk yaratıyordu (Tacü's Selmani, 1999:162). Hundaydad ve Şeyh Nurettin Şahruh'tan bu duruma bir son vermesini istemişlerdir. Nihayet yapılan savaşta Halil Sultan kaybederek Rey şehrine çekilmek zorunda kalmıştır (Devletşah,1977:54).

Halil Sultan ile Şahruh Arasındaki Yapılan Taht Mücadeleleri

Halil Sultan Timur öldükten sonra hiç zorlanmadan Semerkant'a geldi. Çünkü başkentteki beylerle bir ittifak yaparak şehri kendisinin dışında hiç kimseye teslim etmezlerse onları büyük mükâfatlarla ödüllendireceğini söylemişti. Bu teklif üzerine Halil Sultanı Semerkant'a Argun Şah ve devlet erkânı karşıladı (Yezdi,2013:461). Şahruh'ta babası Timur'un ölüm haberini alınca her ne kadar Timur' un vasiyeti gereği Timurlu devletin başına Pir Sultanın geçeceği belirlense de Şahruh ne olup bittiğini öğrenmek için adamlarından birisini başkente Semerkant'a gönderdi (Yezdi, 2013:461). Timur'un öldüğü sıralarda Batı Horasan, Sistan ve Mazenderan Şahruh'a tabi idi. Halil Sultanın Semerkant'ta

tahtın başına geçtiğini öğrenen Şahruh, Buhara da bulunan oğulları Uluğ Beğ ve İbrahim'i Sultan Halil'in kuşatma altına aldığını öğrenince derhal harekete geçerek Ceyhun kıyılarına kadar geldi. Buradan Halil Sultana mektup yazarak aradaki anlaşmazlığı barışçıl bir yoldan çözülmesi teklifinde bulundu. Bunun üzerine Halil sultan Amcası Şahruh'un teklifini kabul etti (Aka, 1994:68). Anlaşma gereği Uluğ Beğ ve İbrahim Buhara'dan adamları ve mallarıyla birlikte sağ salim gidecekti. Bu anlaşmadan sonra Şahruh Herat'a döndü. Ancak Şahruh ile Halil Sultan birbirlerine karşı daima tetikte olarak birbirlerinin hareketlerini kolluyorlardı. Bu arada Şahruh Buhara'daki şeyhlerle münasebette bulunuyor ve Halil Sultanın gücünü zayıflatmaya çalışıyordu (Roemer,1974:351). Bu münasebetleri öğrenen Halil Sultan şeyhi İslam dinini yaymasını için bozkırlara gönderdi. Şahruh, Halil Sultanla olan mücadelesini yalnız silahla değil, diplomasi aracılığıyla da sürdürüyordu. Halil Sultan dedesi ve babası gibi kurnaz olmadığı için bu tehlikeyi sezememişti. Çok genç yaşta tahta çıkmasının yanı sıra çocukça bir ruha sahipti. Kendisine ihanet edenleri bağışlamakla kalmıyor askerlerini onların emrine veriyordu. Nitekim Şeyh Nurettin ve Hudaydad ile Şahruh zaman zaman irtibatla olup Halil Sultana karşı birlikte hareket etmişlerdir (Barthold, 1997:56).1407 yılında Şahruh Pir Muhammed'in öcünü alma bahanesiyle Belhi almak için harekete geçti ve şehri işgal etti. Bu hareket üzerine Halil Sultan amcası Şahruh'un ilerleyişine tedbir almak için Tebriz'e geldi. Tebriz'de ırmak kıyısındaki eski bir kaleyi yeniden inşa ettirdi. Şahruhta buna karşılık Timur'un 1370 yılında yıktığı kaleyi onarttı. Bu olaylara rağmen her iki tarafta barıştan yanaydı ve her iki tarafta bu duruma razı oldular. Halil Sultan adamlarından Allahdad'ı, Şahruh ise Emir Mızrab'ı Tebriz kıyısına göndererek karşılıklı hediyeleşmişlerdir (İbn Arapşah,1407:203) Ancak Şahruh bu sefer barışın devamında samimi değildi. Sultan Halil'in düşmanlarıyla ilişkilerini sıkı tutmaya çalışıyor ve Maverünehri'yi ele geçirmek için zemin oluşturmaya çalışıyordu (İbn Arapşah,1407:149). Sultan Halil'e karşı ahali ve asker mensupları arasında başlayan hoşnutsuzlukları daha da körükledi. 1407 yılında tüm Timurlu ülkesi genelinde baş gösteren kıtlık Sultan Halil'e karşı başlatılan bu hoşnutsuzluğun daha da artmasına neden oldu (Barthold, 1997:63). Sultan Halil'in başarısızlık ve savurganlıkları halkı canından bezdirmişti. 1409 yılına gelindiğinde her iki taraf arasında savaş kaçınılmaz olmuştu. Şahruh ordusu ile Badgiste Halil ise Şehrisebzde bulunmaktaydı. Şahruh ordusu ile Semerkant'a harekete geçti. Ancak Amu Derya kıyısına geldiğinde Hudaydad Şahruh'a bir elçi göndererek, Maverünehri Cihangire vermeye razı olduğu takdirde Halil Sultan kendisine teslim edeceğini bildirdi. Şeyhülislamın buyruğu ile Allahdad ve öteki beğler savaştan vazgeçmişti (İbn Arapşah,1407:213). Bu arada Hudaydad Halil Sultanı ve eşi Şad Mülkü olarak Semerkant'tan ayrıldı. Şahruh Huzar'dan kendi atabegi Alâeddin Alike Kükeltaş'ı ve bazı ileri gelen beğleri Semerkant'a gönderdi. Kendisi de Yamaya giderek orada mirzalar tarafından karşılanarak bir damla kan dökülmeden Semerkant'a girdi. 1409 yılında savaş hareketlerine kısa süre son verildi. Timurlu devletinin hükümdarı oldu (Tüzükat-ı Timurin ve Cengiz Yasası, 1974:58).

Şahruh'un Timurlu Tahtına Geçmesi ve Yaşan Olaylar

Şahruh hükümdar olur olmaz devletin merkezini Herat'a taşıdı. Semerkant'ın hâkimiyetini oğlu Uluğ Beğ'e vermişti. Askeri ve idari işleri yapması içinde en dirayetli

atabeglerinden olan Şah Melik'i görevlendirmişti (Alan,2016:97). Diğer oğlu İbrahim Sultanı Belh'e, Ömer Şeyhin Emirek Ahmedî Ferganaya, Pir Muhammed'in oğlu Mirza Kayduyu Kandeharın hâkimiyetine vermişti. Timur'un ölümünden bu yana yapılan saltanat mücadeleleri ufak tefek olaylar dışında sona ermiş görünüyordu (Aka,2001:10). Şahruh Herat'a gelince komşu ülkelerden elçiler Maverâünnehr'in fatihini tebrik etmek için geldiler. Bu gelenler arasında Deş-ti Kıpçak ve Özbek ulusundan elçilerde bulunmaktaydı. Bu elçilerin geliş amaçları Timur ve Toktamış döneminde bozulan ilişkileri düzeltmekti (Yücel,1989:122). Şahruh ülkenin tamamında hâkimiyetini pekiştirmek için büyük mücadeleler verdi (Aka,2001:13). Şahruh 1420 yılına geldiğinde ülkesine sorunsuz bir şekilde hâkim oldu. Bu arada batıdaki mirzaların hâkim oldukları yerlerde başarıları sayesinde Azerbaycan ve Karakoyunlu devletine seferler düzenlediyse de tam olarak başarı sağlayamadı (Öztuna,1977:348).Böylece Şahruhun sağlığında Karakoyunlu meselesi çözülemedi. Timurlu devletinin yıkılışına kadar batı bölgesindeki sorunlar hiç eksik olmadı. Devletin yıkılışını etkileyen en önemli sorun oldu. Şahruh'un hâkimiyeti sırasında oğullarından Gıyaseddin Baysungur, İbrahim Sultan, Cuki Mirza vefat etti.Yanında sadece oğlu Uluğ Beğ kalmıştı (Roux,20144:344). Şahruh'un ve oğlu Uluğ Beğ'in Maverâünnehir'i hâkimiyeti almasını hazmedemeyen Emir Şeyh Nureddin isyan etmişti. Ancak iki defa Şah Melik tarafından ağır bir şekilde yenilgi almasına rağmen her fırsatta isyan etmeye devam ediyordu. Şahruh Herat'tan ayrılarak Emir Şeyh Nurettin'in üzerine yürüdü. 1410 yılının Temmuz ayında Semerkant yakınlarında Horasan kuvvetlerince Emir Şeyh Nurettin yenilgiye uğradı (Alan, 2016:98) . Ancak Emir Şeyh Nurettin, Savran'a gelerek ayaklanmasını sürdürmeye devam etti. Moğollarla işbirliği yapması bir sonuç vermedi. Nihayet Emir Şah Melik'in tuzağı sonucu eski arkadaşı Emir Hargudak tarafından öldürüldü. Şahruh istiklal sevdasına düşmüş olan eskiden Timur'un en sadık ve en ünlü beylerinden olan Emir Şeyh Nurettin'den kurtuldu. Bu arada Deşt-i Kıpçak bölgesinde kargaşalıklar başladı. Şahruh ve oğlu Uluğ Beğ tüm dikkatlerini batıya çevirdiler (Aka,1988:229).1413 yılında Herat'tan hareket eden Şahruh Nişapur'a geldiğinde yeğeni Mirza İskender'e haber göndererek Kara Yusuf'a haddini bildirmek için baharda hareket edeceğini ve Reyde kendisine katılmasını istemişti. Ancak İskender amcasına yardım edeceği yerde amcasının asıl maksadının kendisi olduğunu zannederek karşı çıkmış ve Horasan ile bağlantıyı sağlayarak tüm yolları tutmuş ve bununla da yetinmeyerek etrafındaki beylere haberler göndererek amcası Şahruh aleyhine harekete geçmeye çağırmıştır (Aka,1988:239). Bu durum karşısında Şahruh asıl hedefinden vazgeçerek İskender üzerine yürümeye karar verdi. İsfahanı kuşatarak İskender'in gözlerine mil çektii ve onu Baykara'nın yanına gönderdi. Daha sonra İsfahan'ı Rüstem'e, Hemedan ve Luristan'ı Baykara'ya, Fars bölgesini ise kendi oğlu İbrahim Sultan'a bırakarak Yezd üzerinden Herat'a döndü. Ancak İskender Baykara ile anlaşarak Şahruh'a karşı isyan etti (Aka,1994:60). Rüstem'e karşı bir kuvvet gönderdiyseler de yenilgi almışlardır İskender Kaşkayı aşireti tarafından ele geçirilip Rüstem'e teslim edilerek yine bu mirza tarafından öldürülmüştür (Barthold,1997:96). Baykara da Şiraz'a gitti. Bu olaylar Şah ruh'un canını sıkarak Fars bölgesine ikinci defa bir sefer yapmasına neden olmuştur. Şahruh Herattan İsfahana gelmiş burada Rüstem ile birleşerek Baykara'nın bulunduğu Şiraza gitmişler ve Baykara'yı itaat altına almışlardır. Hemedan ve Luristan hâkimliğinden alınıp Kandehar ve Germisir

tarafına gönderilmiştir. Şiraz'ı da oğlu İbrahim'in hâkimiyeti altına bırakmıştır. Fars bölgesinde Şahruh hâkimiyetini tanımayan Ömer Şeyhin oğullarının gücüne son vererek geniş bir bölgede hâkimiyetini sağlamlaştırmıştır. Bu arada Timurlu devletinin hükümdarı Şahruh, bir taraftan Azerbaycan seferleri ve Karakoyunlu Meselesi, bir taraftan da Özbek saldırıları ve Osmanlı devleti ile uğraşıyordu (Abu Bakr-i Tirhani, 2014:265) Şahruh Karakoyunlu Seferinden dönmüş ve Herat'a gelmişti (Taşköpri-zade,1985:46). Başkentte iken bir suikast sonucu ağır bir şekilde yaralanmıştı. Ayrıca oğullarının sırayla ölümü Şahruh'u çok derinden sarsmış ve bu duruma fazla dayanamayan Şahruh çok hastalanmıştı.1444 yılında Şahruh'un hastalığını fırsat bilen torunu Muhammed Mirza ordusunu toplayarak dedesi Şahruh'a karşı isyan etti. Muhammed Mirza kısa sürede İsfahana hâkim oldu. Çok hasta olmasına rağmen Şahruh durumun ciddiyeti gereği harekete geçerek torunu Muhammed Mirzayı İsfahanda yendi. Şahruh bu isyana karşın seyyid, ulema ve şehrin ileri gelenlerinin ölüm emrini vererek Herata döndü. Şahruh'un hasta iken torununun kendisine karşı isyan etmesi onu fazlasıyla üzdü ve hastalığı daha da ağırlaştı (Aka,1988:239). Sonunda el ayaktan düşecek duruma gelmesi onun ölümünün yaklaştığını göstermekteydi. 1447 yılına Şahruh vefat etti. Şahruh'un sağlığında sadece Karakoyunlu Meselesi çözüme kavuşmamış diğer sorunlar çözümlenmiştir (Aka,1994:155).

Şahruh'un Ölümü Sonrası Ortaya Çıkan Taht Kavgaları ve Uluğ Beğ'in Tahta Çıkması ve Sonrasında Yaşana Olaylar

Şahruh'un öldükten sonra tek varisi Uluğ Beğ olmasına rağmen, torunları Ebul-Kasım Babür, Halil Mirza, Alaüddeve Mirza ve Muhammed Mirzada Timurlulardaki veraset sistemi gereği tahta hak iddia ederek mücadeleye başlamışlardır (Barthold, 1990:185). Uluğ Beğ Şahruh'un hayatta kalan tek oğlu olmasından dolayı tahtın kendisinin hakkı olduğunu iddia etmekteydi. Buna karşılık tedbir olsun diye Horasanı ele geçirmek için Amu derya kıyısına kadar geldi. Ancak kardeşi Muhammed Cuki'nin kendisinden önce bu ırmağı geçtiğini öğrenmişti. Ebubekir Mirzayı da kızını vereceği vaadiyle yanına getirtmiş ve sonrasında Semerkant'ta gönderip orada öldürtmüştür (Barthold, 1997:128). Uluğ Beğ'in bu oldukça karışık ortamda ilk mücadele ettiği kişi Ebul- Kasım olmuştur. Ulu Beğ, Ebul-Kasımı yenerek onu tahttan uzaklaştırmıştır. Uluğ Beğ daha sonra Timurlu begleri de Muhammed Mirzanın üzerine göndermiştir. Uluğ Beğ'in oğlu Abdüllatif Mirza babasına başlangıçta yardım ederek Alaüddeve Mirzaya karşı mücadeleye başlamıştı (Unat,2012:128). Bu mücadelede Alaüddeve Mirza Abdüllatifi Nişapur civarında yapmış olduğu ani bir baskınla esir aldı. Bu durumda Uluğ Beğ'in hükümdarlığı tehlikeye giriyordu. Alaüddeve daha sonra kuzeye yani Uluğ Beğ'in üzerine yürüdü ise de kardeşi Ebul-Kasım Babür tarafından tehdit edildiği için barış görüşmeleri yaparak, Abdüllatif'i serbest bırakmıştır (Yüksel, 2009:32). Uluğ Beğ ile Abdüllatif, 1448 yılı başlarında Herat'a Alaüddeve üzerine yürüdüler. İki tarafın ordusu Tarnab'da karşılaştı ve yapılan savaşta Alaüddeve yenildi. Savaşı kazanan Uluğ Bey, Herat'ı ele geçirdikten bir süre sonra da Meşhet'i de aldı. İsfarayn'e kadar gelen Uluğ Bey, Abdüllatif'i Bistam ve Astarabat taraflarına gönderdi ve kendisinde Herat'a döndü. Babür tarafından sıkıştırılan Abdüllatif, Uluğ Bey'in yardım göndermemesi üzerine Herat'a döndü. Alaüddeve'nin savaşı kaybetmesi onun destekçisi olan Gevherşad'ın Herat'tan ayrılmasına sebep oldu. Gevherşad

Ağa Herat'ı terk ederek Kum tarafında bulunan Mirza Sultan Muhammed'e sığındı. Bu mücadeleden galip çıkan Uluğ Beğ ise dört bir yana fetihnameler gönderdi. Uluğ Bey, fetihnamelerinde Abdulaziz'in başarısına değinerek bu zaferi ona mal etmiş Abdüllatif'in yararlılıklarını göz ardı etmişti. Bu durum Abdüllatif'in babasına kırılmasına neden olmuştu (Rumlu,2004:266). Uluğ Beğ Herat'ta fazla kalmadı,Özbekler'in Semerkant ve civarındaki taarruzlarından dolayı Herat'ın idaresini Abdüllatif'e bırakarak Semerkant'a döndü.Uluğ Beğ dedesi Timur gibi Semerkant'a yaşamayı tercih etti. 1448 yılında Semerkant'ta hükümdarlığını ilan etti. Uluğ Bey, kışı Buhara'da geçirdikten sonra Şahruh'un cesedini buradan Semerkant'a göndererek Timur'un türbesine gömdürttü. 1448 yılında cereyan eden hadiseler Uluğ Bey'in nüfuzunu oldukça kırmıştı. O, buna rağmen 1449 yılı baharında Horasan'ı işgal etmeği planlıyordu. Fakat çok geçmeden Abdüllatif babasına isyan etti (Rumlu,2004:255). Uluğ Beğ taht mücadelesini bitirmesine rağmen ülkedeki sorunlar bir türlü bitmiyordu. Dedesi Timur'un devleti sağlam temellere dayandırmaması kendisinden sonra gelen haleflerini uzun bir süre uğraştırarak devletin gelişimini de engellemiştir (Sayılı,1960:88). Timurlu devleti en refah dönemini Şahruh döneminde yaşamıştı. Ancak Şahruh'un son döneminde yaşanan başarısızlıklar ve sorunlar Uluğ Beğ'e dedesinden kalan mirastı (Barthold,1997:74). Uluğ Beğ tahta oturduğu vakit mirzalar arasındaki taht mücadeleleri, doğuda Özbek saldırıları, batıda Türkmen saldırıları sonucu ekonomi kötüye giderek halkı canından bezdirmişti. Kısacası halk bitkin düşmüş sefalet içerisindeydi. Uluğ Beğ son derece başarılı olmasına rağmen, kendisinden önce yaşanan olaylarla uğraşmak zorunda kalması sonucunda gerçek gücünü gösterememiştir.

Abdüllatif'in İsyanı ve Sonrasında Mirzalar Arasında Yaşananlar

Abdüllatif Uluğ Beğ'in oğlu olmaktan öte aslında en yakınıydı. Şahruh'un ölümü sonrası mirzalar arasında başlayan kıran kırana mücadelede babasının yanında yer almıştı. Herat'ın alınmasında Uluğ Beyin Abdülazizden yana tutumu Abdüllatif'in babasına karşı kırılmasına ve bu kırgınlığının zamanla babasına karşı cephe almasına sebep olmuştur (Alan,1996:65). Ne yazık ki bir yıl sonrada babasına karşı isyan etmiştir (Aka,1988:255). Bilhassa da Abdüllatif, İslam ulemasınca şer'i olarak kabul edilmeyen Hind ticaret yolu üzerindeki tamga vergisini kaldırıp, Ceyhun üzerindeki kayıklara el koymuştu. Abdüllatif'in isyanını beklemeyen Uluğ Beğ önce bir süre beklemeyi tercih etmiş ve hazırlıklarını tamamlayarak oğlunun üzerine yürümüştür. Ancak Uluğ Beğ'in başarılı olması Abdüllatif'i yıldırmanın tam tersine daha da hırslandırmıştır (Barthold,1990:201).

Abdüllatif'in isyanını beklemeyen Uluğ Beğ önce bir süre beklemeyi tercih etmiş ve hazırlıklarını tamamlayarak oğlunun üzerine yürümüştür. Ancak Uluğ Beğ'in başarılı olması Abdüllatif'i yıldırmanın tam tersine daha da hırslandırmıştır (Barthold,1990:201). Babası ile yapmış olduğu mücadeleyi kaybeden Abdüllatif geri dönerek yeni bir ordu hazırlığına başlamıştır.1449 yılında Semerkant yakınlarına Dımaşk'ta yapılan savaşı Uluğ Beğ kaybetmiştir. Uluğ Beğ Abdüllatif ile yapılacak olan savaşa oğlu Abdülaziz'i de götürmüştü. Savaş sonrası Uluğ Beğ Semerkant'a sığınmak istemiş ise de Semerkant'ta bıraktığı kale komutanı onu içeri almadı. Bunun üzerine Uluğ Beğ Sır Derya kıyısındaki Şahruhiye ye geldi. Buradaki kale komutanları Uluğ Beğ'i ve yanındakileri alıkoyup Abdüllatif'e teslim etmek isteyince Uluğ Beğ bizzat kendisi oğlu Abdüllatif'e teslim oldu

(Devletşah,1977:123). Abdüllatif babası Uluğ Beğ'i ve daha sonra da kardeşi Abdülaziz'i öldürttü. Abdüllatif babasının yanında kendisine karşı Semerkant'ta yapılan seferin başarısız olmasından sonra babasının ileri gelen beglerini öldürdü. Böylece Maverünnehir'de hâkimiyetini sağlamlaştırmıştı. Abdüllatif devrinde din adamlarına büyük önem verilmiş, ancak ahali ve asker ihmal edilmiştir (Yüksel,2017:294). Abdüllatif en ufak itaatsizliği bile affetmiyordu. Abdüllatif'e öfke ve kin duyanlar ona karşı isyan etmekten dahi korkuyorlardı. Bu sebepten dolayıdır ki Abdüllatif bir suikast sonucu öldürüldü. Suikastçılar, İbrahim Sultanın oğlu Mirza Abdullah'ı hapisten çıkartarak tahta oturtular. Abdullah tahta çıktıktan kısa bir süre sonra Mirza Alaüddeve ile mücadele etmek zorunda kaldı (Aka,1988:256). Yapılacak olan savaş yapılamamış her iki tarafın ordusu dağılmıştı. Bu arada devlet idaresinde meydana gelen değişiklik din adamlarını rahatsız etmişti. Abdüllatif'in ölüm haberini alan daruga ile kadı Ebu Said'i hapisten çıkartarak ona bir hükümdar gibi biat etmişlerdir. Ebu Said Buhara'nın ileri gelen ulemanın desteğini alarak Semerkant üzerine yürüdü. Ancak başarılı olamayarak kuzeye kaçtı. Mirza Alaüddeve Sultan Muhammed ile birlikte Horasana döndü ve Gür ile Germisiri Sultan Muhammed, Mirza Alaüddeve'ye verdi. Babür ile Sultan Muhammed arasında 1450 yılında yapılan savaşta Babür ağır bir yenilgi aldı (Aka,1991:97). Bu arada Ebu Said Abdullah üzerine yapacağı sefer için Özbek hükümdarından yardım istedi. Özbek hükümdarı bu fırsatı değerlendirerek Ebu Said'e yardıma geldi. Semerkant'ın yakınlarında Şiraz'da yapılan savaşta Abdullah kaybetti ve kendisi de savaş sırasında öldü (Barthold,1997:148). Ebu Said devletin merkezine giderek Timurlu tahtına oturmuştur. Semerkant 1455 yılından sonra Ebu Said'in saltanatının sonuna kadar bir taraftan Uluğ Beğ devrinin geleneklerini sürdürmüş diğer taraftan da bu gelenekleri yıkmaya çalışan iki şeyhin mücadelesine sahne olmuştur (Aka,1988:259). Ebu Said yerine göre bu her iki şeyhin gücünden faydalanmıştır. Ebu Said Maverünnehir'de asilere karşı mücadeleler vermiştir. Ebu Said döneminde Hoca Ahrar'ın faaliyetleri devleti yıpratmış ise de neyse ki bu faaliyetler Maverünnehir bölgesi ile sınırlı kalmıştır. Ebu Said Horasan hâkimi Babür'ün ölümü üzerine onun yerine geçen oğlu Şah Mahmud Mirza ile onun yeğeni İbrahim ile mücadele etti. Bu mücadeleyi fırsat bilen Cihanşah Rey bölgesinden Sultan Muhammed'e gelerek Cürcan'ı işgal etti (Sümer, 1967:45). Bölgede hâkimiyetini sağlamış ve bölgede sadece Maverünnehir hâkimi Ebu Said'den endişe duymaktaydı. Cihanşah Ebu Said ile barış görüşmelerini başladı. Ancak Ebu Said Horasan'a doğru hareket etti ve Cihanşah Horasanı boşaltmak zorunda kaldı. Daha sonra Ebu Said Karabağ'a doğru yürüdüysen de Ak Koyunlu hükümdarı Timurlu ordusunu yenmiş ve Ebu Said'i ele geçirip öldürmüşlerdir (Aka,2001:76).

Hüseyin Baykara ve Timurlu Devletin Yıkılışı

1450 yılına gelindiğinde Timurlu ülkesinde asayiş hemen hemen sağlanmış görünüyordu. Ebu Said 1451 yılından itibaren devletin başına geçmiş, Ebu'l Kasım Babür Semerkant'ı ele geçirmek için vermiş olduğu mücadeleyi kaybedince Herat'a yerleşti (Aka,1991:93). Hüseyin Baykara 14 yaşına geldiğinde Babür'ün hizmetine girdi. Babür'ün Semerkant'a yapmış olduğu ikinci seferine katılmış ancak Ebu Said'in yanında kalmayı tercih etmiştir. Bu arada Muhammed oğlu Üveys'in ayaklanması üzerine Ebu Said Semerkant'taki tüm mirzalardan şüphelenerek Hüseyin Baykara da dâhil olmak üzere

hepsini hapsedirdi (Barthold, 1990:220). Annesi Firuze Begümün Ebu Said'den af dilemesi üzerine serbest kalarak Babür'ün hizmetine girdi. Ebu'l Kasım Babur ölünce Hüseyin Baykara başlangıçta istiklal hevesine kapılmamıştı. Ancak Horasanda taht iddiasında bulunan kimselerin yanında yer aldı. Merve giderek bölgenin hâkimi Mirza Sencer b. Ahmed b. Ömer Şeyh'in yanına gitmiş onun kızıyla evlenerek kayınpederinin güvenini kazanmıştır (Aka,1988:256). Sencer Meşhede giderken Merv'in idaresini Hüseyin Baykara'ya bırakmıştı. Bu durumu fırsat bilen Hüseyin Baykara Merv'in idaresini eline geçirmek istemiş ancak başarılı olamayıp Murgab boyuna çekilmek zorunda kalmıştır. Zamanla burada güneye seferler tertip etmiş ve Ebu Said ile de temasa geçmiştir. Kara Koyunlu hükümdarı Cihanşah'ın (Yinanç,1950:265) Heratta ayaklanmasından sonra Hüseyin Baykara'nın Astarabad taraflarında kalması zorlaşınca Hareme kaçtı. Burada da rahat durmayarak Ebu Said'in adamlarını yenilgiye uğratarak Hive ve civarını ele geçirdi. Daha sonrada 1468 yılında Horasanı ele geçirdi. Hüseyin Baykara, Ebu Said'in ölümü üzerine Herat'a girmiş ve ileride en büyük rakibi olacak Baysungurun torunu Yedigâr Mirza ile karşı karşıya kalmıştır. Yedigâr Mirza'nın faaliyetleri tehdit edici bir hal alınca, Hüseyin Baykara 1470 yılında Astarabad'a doğru sefere çıktı. Ancak Herat'taki bir takım karışıklıkların çıkmasıyla ciddi anlamda bir çarpışma olmamıştır. Hüseyin Baykara'nın bu davranışı karşısında, Yedigâr Muhammed Herat'a girdi. Yedigâr Muhammed'in bu sefer esnasına yanında bulunan Türkmen beylerinin halka karşı olumsuz davranışları halkın kendilerine yüz çevirmelerine neden oldu. Bu durumu kaçırmayan Hüseyin Baykara Herat üzerine yürüdü Yedigâr Muhammed'e karşı oluşturulan bu kuvvetin başında tanınmış şair Ali Şir Nevai de bulunmaktaydı (Ali Şir Nevai, 1995:46). Yedigâr Muhammed bir gece yarısı baskını sonucu sarhoş bir halde Hüseyin Baykara'nın huzuruna getirilerek öldürülmüştür (Levent,1967:65).Yedigâr Muhammed'in ölümüyle Hüseyin Baykara'nın Herat hâkimiyeti 1506 yılında ölümüne kadar sürmüştür. Hâkimiyetinin ilk yıllarında İslam dine bağlı bir hayat süren Hüseyin Baykara daha sonraları kendini içkiye vermiştir. Döneminde siyasi ve idari güçlükler hiç eksik olmamıştır. Hüseyin Baykara döneminin en büyük sıkıntısı ekonomi olmuştur (Aka,2017:168). Devletin mekanizmasının işleyişinde işin ehli olmayan kimseler iş başına getirildi. Bu arada Sultan Hüseyin Baykara'nın oğulları 1497 yılından itibaren 1500 yılına kadar babalarına karşı taht mücadelelerini başlatmıştır. Hüseyin Baykara'yı en meşgul eden meselede oğlu Astarabad valisi Bediüzzaman'ın isyan hareketleri olmuştur. Sultan Hüseyin Baykara, daha önce Bediüzzaman'ı Astrabad'a tayin edeceğini söylemiş ancak Belh'e tayin etmiş daha sonra vazgeçip diğer oğlu Muhammed Hüseyin'i Astarabad'a tayin etmişti. Bu durum baba ve oğlun arasını açmıştır. Sultan Hüseyin Baykara'nın oğulları arasında amansız mücadeleler başladı. Astarabad hâkimi Muhammed Hüseyin'in isyanını Hüseyin Baykara bastırarak burayı ele geçirdi (Aka,1988:264). Bu arada Bediüzzaman'ın ayaklandığı haberini alınca şehri tekrar oğlu Muhammed Hüseyin'e bırakmak zorunda kaldı. Ancak Bediüzzaman'ın kuvvetleri hükümdarın kuvvetlerinden fazlaydı. Ali Şir Nevai'nin başını çektiği bir barış heyeti sonunda baba ve oğlu barıştırarak savaşmaktan vazgeçildi. Bundan böyle hutbelerde Bediüzzaman'ın ismi de babasıyla birlikte anılacaktı. Amu Derya ve Belh'ten Murgab'a kadar olan sahalarda Bediüzzaman'a bırakılacaktı. 1500 yılında isyan eden Muhammed Hüseyine karşı Sultan Hüseyin Baykara tekrar yürüdü. Bu sefer sonrası Hüseyin Baykara

Herata dönerken yola öldü Hüseyin Baykara'nın ölümünden sonra birbirlerinden nefret eden oğulları Muzaffer Hüseyin ile Bediüzzaman birlikte tahta geçtiler (Alan,2016:46). Bu durum şimdiye kadar görülmemiş bir durumdu. Muhammed Şibani'nin Horasanı istila edip Timurlu ordusunu yenmesinin ardından Herat'a girmiş ve oğulları Muzaffer Hüseyin ile Bediüzzaman kaçarak Cürcan taraflarına gitmişlerdir. XVI. yüzyıl Timurlular için felaket yılları olmuştur (Bıyıktay, 1989:45). Özbekler bölgeye hâkim olarak Timurlu hâkimiyetine son vermişlerdir (Uzunçarşılı,1998:156).

Sonuç

Türk- Moğol unsurlarıyla yerli İran ve İslam kültürünün karışması sonucu meydana gelen Timurlular kendilerine has bir yapılanmayla karşımıza çıkmaktadırlar. Timurlularda devletin başından hükümdar ve eyaletlerdeki mirzalardan sonra devletin merkezinde askeri ve mali işlerden sorumlu iki divan bulunmaktaydı. Timurlularda en belirgin hususlardan biri derebeyliğin, askeri gücün maddi temelini teşkil etmesiydi. İlk planda mirzalar, yüksek askeri kumandanlar ve daha sonrada boylar gelmektedir. Daha önceki Türk devletlerinde olduğu gibi Timurlularda da devletin işleyişinde belli bir veraset sisteminin olmayışından dolayı ülke hanedan ailesinin ortak malı kabul ediliyordu. Dolayısıyla hanedan ailesine mensup her erkek evlat'ın tahta çıkma hakkı vardı. Timur İktidar meşrutiyetini ve hâkimiyet anlayışını ortaya koyarken Türk hâkimiyet anlayışı üzerine şekillendirmiştir. Diğer Türk ve Moğol Devletlerinde olduğu gibi Türk Cihan Hâkimiyeti anlayışını korumuştur. Timurlu Devletinin İslam dinini kabul etmesiyle de geleneksel Türk hâkimiyet anlayışına uygun olarak gücünü doğrudan doğruya Allah'tan almaktaydı. Yeryüzünde Allah'ın gölgesi ve İslam peygamberinden sonra en yetkili bir makama sahip olarak kendine verilen bu makamın gücünü kullanarak halkını ve dini korumak için mutlak bir otorite olarak karşımıza çıkmaktadır. Timurlulardaki bu hâkimiyet anlayışı kendinden sonra halefleri zamanında devam etmiştir. Timur'un 1405 yılında vefat etmesinin ardından bir saltanat mücadelesi başlamıştır. Timur'dan sonra Timurlu devletinin başına torunu Halil Sultan geçmiştir. Halil Sultan tahta çıkmış ve Semerkant'da kötü bir idare sergilemiştir. Timurlu Devleti duraklama dönemine girmiş, hazineleri tüketmiştir. Şahruh Herat'tan gelerek Semerkant'ı ele geçirmiştir. Bu saltanat mücadelesinde Mirza Şahruh üstün gelerek devleti toparlamış ve hükümdarlığını diğer hanedan üyelerine kabul ettirmiştir. Mirza Şahruh döneminden sonra yaşanan taht mücadeleleri Timur dönemine kıyasla daha kanlı olmuştur. Şahruh'un vefatı üzerine Timur'un veliahtları iktidar hırsıyla birbirlerine düşmüşlerdir. Timur'un torunları ve emirleri arasında yıllarca mücadeleler devam etmiş Orta Asya ile Ön Asya'nın en güçlü siyasi gücü olan Timurlu Devleti çökmeye yüz yutmuştur. Mirzalar kendi aralarında zaman zaman ittifaklar kurmuşlar siyasi anlaşmalar yapmışlarsa da yapılan anlaşmalara riayet edilmemiştir. Şahruh'tan sonra mirzalar arasında yaşanan taht kavgalarını onun Sultan Muhammed'in isyanını bastırdıktan sonra bu isyanda parmağı olan çoğu seyyid ve ulemeden olan kimseleri astırması sonucu verilen bedduaların sonucu yaşandığını iddia eden yazarlar vardır. Hakikaten de Şahruh'tan sonra ortaya çıkan mirzalar arasındaki mücadeleler daha kanlı geçmiş Timurlu devletinin yıkılışına sebep olan en büyük faktörlerden olmuştur. Timurlu Devletinin başına Emir Timur öldükten sonra Halil Sultan, Şahruh, Uluğ Beğ, Abdüllatif, Ebu Said, Ahmed, Mahmud b.Ebu Said, Babür, Mahmud b.

Babür, Ebu Said, Yadiğar Muhammed, Hüseyin Baykara, Bediüzzaman sırayla tahta geçmiştir.

Kaynaklar

- Abu Bakr-i Tihrani. (2014). *Kitâb-ı Diyârbakriyya*, Mürsel Öztürk (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Aka, İ. (1988). “Timurlular Devleti”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Ansiklopedisi*, C.9, İstanbul: Çağ Yayınları.
- Aka, İ. (1991). *Timur ve Devleti*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Aka, İ. (2017). *Timur ve Devleti*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Aka, İ. (1994). *Mirza Şahrüh ve zamanı (1405-1447)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Aka, İ. (2001). *İran’da Türkmen Hâkimiyeti (Kara Koyunlular Devri)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Alan, H. (1996). “Sultân Ebû Said Devri Timurlu Tarihi (1451-1469)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Alan, H. (2016). *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular (1360-1506)* İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Ali Şir Nevai. (1995). *Mecalisu'n- Nefois*,(Haz. H.Ayan, K.Yavuz, E. Gemalmaz, R. Toparlı, G.Ayan, Y.Akpınar, (latin alfabesine transkripsiyonu), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayını.
- Babür. (1970) . *Baburname*, Reşit Rahmeti Arat (Çev.). İstanbul: MEB Yayınları.
- Barthold, W. (1997). *Uluğ Beğ ve Zamanı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Barthold, W.(1990). *Uluğ Beğ ve Zamanı*, Ankara: Kültür Bakanlığı 1000 Temel Eser.
- Barthold'd, W. (1901). “Timuridi”, *Ensiklopediçeskyslovar*, C.XXXIII, s.195-197, Efron Brokgauz (Ed.), Saint-Petersburg.
- Baymirza, H. (1995).*Türkistan. Rusya ile Çin Arasında XVIII-XX Asırlarında Ruslar ve Çinlilerin İstilaları Devrinde Türkistan Milli Devletleri ve Milli Mücadeleleri Tarihi*, Abdülkadir Sadak (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Bıyıktay, H. (1989). *Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Clavijo. (1881). *La vidayhazanas del granTamorlan*, Sreznevsky,st (Ter.). Petesburg. *Timur Devrinde Kadis'ten Semerkant'a Seyahat*, Ömer Rıza Doğrul (Çev.). Tarihsiz.
- Devletşah. (1977). *Tazkirat al- Şuara*, Necati Lugal (Çev.). İstanbul.
- İbn Arapşah.(1407). *Acab'ib al- Makdur fi Nava'ib Teymur*, Ahmed Faiz al-Hamasi, (Çev.).Beyrut.
- Kafalı, M.(1974) “Timur”, *İA*, XII/2: s.336-346, İstanbul.
- Kafesoğlu, İ. (1996). *Türk Milli Kültürü*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Levent, A. S. (1967). *Ali Şir Nevai Hamse*, C.III, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Levy, R.(1993). “Mirza” *El, VII, Leiden*, s.129-220, New York.
- Mansura, H. (1984). “Timurlular Devletinde Hâkimiyet Anlayışı”, Ekrem Memiş (Çev.). *Türk Kültürü- Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü*, XXII/XXV, s. 611-632, Ankara.

- Manz, B.F. (2000). “Timur ve Hâkimiyet Sembolü”, Musa Şamil Yüksel (Çev.). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XV, s.257-272.
- Ögel, B. (1982). *Türklerde Devlet Anlayışı (13.Yüzyıl Sonlarına Kadar)*, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Öztuna, Y. (1977). *Başlangıçtan Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi*, C.2, İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Roemer, H. R. (1974). “Timurlular”, *İA*, C.12/1, s.346-370, MEB Yayınları.
- Rumlu, H. (2004), *Şah İsmail Tarihi (Ahsenü't Tevarih)*, Cevan Cevat (Çev.). Ankara: Ardıç yayınları.
- Sayılı, A. (1960). *Uluğ Beğ ve Semerkant'daki İlim Faaliyeti Hakkında Giyasuddin-i Kaşi'nin Mektubu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sümer, F. (1967). *Kara Koyunlular(Başlangıçtan Cihan-Şah'a Kadar)*,I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Şami, N. (1987). *Zafername*, Necati Lugal (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yezdi, Ş.A. (2013). *Emir Timur (Zafername)*, D.Ahsen Batur (Çev.). İstanbul: Selenga Yayınları.
- Şimşirgil, A. (2017). *Emir Timur II Otağ*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tacü's Selmani.(1999). *Tarihname*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Taşköpri-zade. (1985). *al- Şaka'ik al-Nu maniyya fi 'Ulema' al-Davlat al- 'Osmaniyya*, Ahmed Suphi Furat (Haz.). İstanbul: İÜEF Yayınları.
- Thackston, W.M. (1999). “Timurids”, *El*, New Edition , vol. X, Leiden – Brill: s.516-517.
- Togan, Z.V. (1972). “Emir Timur'un Soyuna dair Bir Araştırma”, İsmail Aka (Çev.). *Tarih Dergisi*, S.26: s. 75-84.
- Togan, Z.V. (1932). “Temur Bek'in İslamiyet'e Bakışı,” XIII, *Atsız Mecmua*: s.7-11, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tüzkat-ı Timurin ve Cengiz Yasası /Timur. (1974). Alemdar Yalçın (Haz.). İstanbul: Fetih Yayınları.
- Unat, Y. (2012), “Uluğ Bey”, *DİA*, C. XXXXII, s. 127-129, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1998). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yinanç, M. H. (1950). “Akkoyunlular”, *İA*,I, s.251-270, İstanbul.
- Yücel, Y. (1989). *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Yüksel, M.Ş. (2001). *El-Makrizi (Kitab Es-Sulük) Ve İbn Hacer (İnba'el-Gumr)'de Timur İle İlgili Kayıtlar Ve Çağdaşı Arap Tarihçilerine Göre Timur Tasviri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yüksel, M.Ş. (2009). *Timurlularda Din-Devlet İlişkisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Yüksel, M.Ş. (2017). “Ortaçağlarda Beyin Göçü ve Etkileri: Timurlular Örneği”, *OTAM*, 41: s. 283-302.
- Roux, J. P. (2014). *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.